

Ο Benjamin διαφωνούσε κάθετα με την αντίληψη των **κομμουνιστών** πως «η ιστορία είναι με το μέρος τους»¹ έδειξε αντίθετα πως το διαφωτιστικό όραμά τους της προόδου, δεν διέφερε από την αστική κοσμοαντίληψη («λατρεία της εργασίας»). Το *Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών* υπήρξε πολύ επιφυλακτικό απέναντι ακόμη και στις προσπάθειες του Benjamin να ξεκαθαρίσει τις θέσεις του απέναντι στους Γερμανούς συντηρητικούς: αρνήθηκε εξ αρχής οποιαδήποτε συσχέτιση με τον Jung ή τον Klages ως απαράδεκτη κάτω από τις παρούσες ιστορικές περιστάσεις. Οι **συνδέσεις βιταλισμού και φασιστικής ιδεολογίας** είχαν γίνει φανερές σε όλους. Όσον αφορά τον Benjamin ωστόσο ο κύκλος αυτός της γερμανικής δεξιάς δεν υπήρξε η μόνη μεγάλη επιρροή: εξίσου σημαντικοί για μια εγκόσμια λύτρωση από τη μοντέρνα μυθολογία, στάθηκαν οι σουρεαλιστές, οι ουτοπικοί σοσιαλιστές ή ο Προυστ και ο Μπωντλαίρ. Ο Benjamin προσπάθησε να μετασχηματίσει τις θεωρίες των αντιδημοκρατών διανοούμενων της Βαϊμάρης: για τους διανοητές αυτούς η σκέψη δεν αποτελεί πλέον την υψηλότερη αποστολή της ανθρωπότητας, αλλά μάλλον η βίωση, η αίσθηση, το βλέμμα, η επικαιροποίηση του μύθου.

Μπορεί εν τέλει η απόπειρα σύστασης του **ιστορικού υλισμού** ως μια θεωρία της εμπειρίας να στεφθεί από επιτυχία; Μπορούμε να αποφύγουμε τον κίνδυνο μιας «ποιητικής πολιτικής»; (Benjamin). Ο Benjamin υποστηρίζει πως ο ιστορικός υλισμός οφείλει, εάν θέλει να «νικήσει», να θέσει τη θεολογία στην υπηρεσία του.¹

Σύμφωνα με τον M. Lowy, η **σύνδεση μεταξύ μεσσιανικών και ουτοπικών-αναρχικών θεμάτων έχει τις ρίζες της στη νεο-ρομαντική κριτική της «προόδου»**. Στον Benjamin, ήδη από τα πρώτα του γραπτά (1914), ουτοπία, αναρχισμός, επανάσταση και μεσσιανισμός συνδυάζονται και αρθρώνονται με μια πολιτιστική κριτική της προόδου και της καθαρά τεχνικής/ επιστημονικής γνώσης. «Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε ούτε το μεσσιανισμό ούτε τον αναρχισμό του Benjamin δίχως το ρομαντικό πολιτισμικό πεδίο που του χρησιμεύει ως κοινό θεμέλιο. Θα ήταν λάθος ωστόσο να μη διακρίνουμε επίσης την ορθολογιστική κατεύθυνση, τον Aufklarer, της κοσμοαντίληψής του, κυρίως σε σχέση με τον Kant και τον νεο-καντιανισμό (Herman Cohen)».²

Ο Benjamin αναζήτησε το σημείο σύγκλισης μεταξύ εβραϊκού μεσσιανισμού και προλεταριακού διεθνισμού, ρομαντικής κριτικής του αστικού πολιτισμού και πεφωτισμένου ανθρωπισμού. Οι πολιτικές του αντιλήψεις είχαν επηρεαστεί από τις αντιλήψεις των ελευθεριακών, των αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστών στοχαστών, οι οποίοι και παρουσιάζουν συγγένειες με τον αντικαπιταλιστικό ρομαντισμό: G. Sorel, G. Landauer, Tolstoy, Strindberg. Ο Scholem χαρακτήρισε το δόγμα που τους ήταν κοινό το 1919, ως «θεοκρατικό αναρχισμό». Ο ίδιος ο Benjamin, κατά τη δεκαετία του 1920, θα χαρακτηρίσει τις δικές του (αντι-)πολιτικές ιδέες ως «μηδενισμό».

Ο Lowy κατανοεί τη **σχέση του αναρχισμού του Benjamin με τον εβραϊκό μεσσιανισμό** με βάση την έννοια της **εκλεκτικής συγγένειας**: «ξεκινώντας από τις ίδιες νεο-ρομαντικές ρίζες, οι δύο πολιτισμικές μορφές έχουν μια ουτοπική-ρεσιτισιονιστική δομή κοινή μεταξύ τους, μια επαναστατική/ καταστροφολογική προοπτική της ιστορίας και μια ελευθεριακή εικόνα του εδεμικού μέλλοντος». Στο δοκίμιο για τη βία (εμπνευσμένο από το έργο *Στοχασμοί περί της βίας* του Sorel), ο Benjamin εκφράζει την απόλυτη αποδοκιμασία του για τους κρατικούς θεσμούς (αστυνομία, κοινοβούλιο), ενώ επιδοκιμάζει την αντικοινοβουλευτική κριτική των μπόλσεβίκων και των αναρχοσυνδικαλιστών, όπως και τη ιδέα του Sorel για μια «γενική απεργία» η οποία έχει ως μοναδικό της έργο την «καταστροφή της βίας του Κράτους». Σύλληψη αναρχική, η οποία ωστόσο μας οδηγεί στη σφαίρα της μεσσιανικής θεολογίας: η «επαναστατική βία», ως βία καθαρή και άμεση, αποτελεί εκδήλωση της «**θείκης βίας**», της μόνης η οποία ικανή να σπάσει «τον μαγικό κύκλο των μυθικών μορφών του δικαίου» και να εγκαθιδρύσει «μία νέα ιστορική εποχή». Η θεία/ επαναστατική βία «καταστρέφει το δίκαιο» και αντιτίθεται στη «μυθική βία» η οποία το θεμελιώνει, όπως και στη βία που συντηρεί το δίκαιο.³

Σε επιστολή του προς τον Scholem ο Benjamin θα αναφέρει πως οι αναρχικές μέθοδοι είναι «ασφαλώς ακατάλληλες» και οι κομμουνιστικοί στόχοι «μία α-νοησία». Εν τούτοις αυτό «δεν αφαιρεί ούτε ένα γιώτα από την κομμουνιστική δράση, γιατί αυτή αποτελεί το διορθωτικό αυτών των σκοπών και γιατί δεν υπάρχουν συνετού πολιτικοί σκοποί». Τι σημαίνει αυτό; Ο Lowy συνάγει από εδώ κάποιες «θετικές» υποδηλώσεις: οι αναρχικοί σκοποί είναι σημαντικοί, διότι δεν αποτελούν πολιτικούς σκοπούς αλλά η καλύτερη μέθοδος για την επίτευξή τους προσφέρεται από την κομμουνιστική δράση.

Χωρίς το μεσσιανικό πνεύμα η επανάσταση και ο ιστορικός υλισμός δεν μπορούν να θριαμβεύσουν – σε αντίθεση με τις χυδαίες «μηχανιστικές» αντιλήψεις της σοσιαλδημοκρατίας και του σταλινισμού οι οποίες αντιλαμβάνονται την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων ως κάτι το οποίο οδηγεί «αυτόματα» στην τελική κρίση

¹ Σύμφωνα με τον Habermas η προσπάθεια συμφιλίωσης του ιστορικού υλισμού με μια ερμηνευτική της λύτρωσης είναι καταδικασμένη σε αποτυχία: μια θεωρία που βασίζεται στην ιστορική εξέλιξη, και μια μεσσιανική άποψη της ιστορίας η οποία δίνει νόημα μόνο σε εκείνες τις παρεμβάσεις οι οποίες παρουσιάζονται ως ρήγματα στο συνεχές της ιστορίας, είναι απλά ασυμβίβαστες. Βλπ. J. Habermas: *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, σελ. 27. Richard Wolin: *Βάλτερ Μπένγιαμιν. Ένας αισθητικός της λύτρωσης*. Επίσης και Suzan Buck-Morss: *Η διαλεκτική της όρασης*, σελ. 50-51.

² Michael Lowy: *Λύτρωση και Ουτοπία*, εκδ. Ψυχογιός, σελ. 154.

³ Walter Benjamin: *Για μια κριτική της βίας*, εκδ. Ελευθεριακή Κουλτούρα.

του καπιταλισμού και τη νίκη του προλεταριάτου. Η απώλεια της εμπειρίας, για τον Benjamin, είναι συνυφασμένη με την μετατροπή σε «αυτόματο»: επαναληπτικές, κενές νοήματος και μηχανικές χειρονομίες των εργατών, ή ακόμη και των περαστικών μέσα στο πλήθος. Η «αλληγορία του αυτομάτου», οξεία και απελπιστική αντίληψη του μηχανικού, μονότονου, κενού χαρακτήρα της ζωής στη βιομηχανική κοινωνία, διαπερνά όλα τα τελευταία γραπτά του Benjamin.

Εάν το αυτόματο είναι ο άνθρωπος που έχει χάσει κάθε εμπειρία και μνήμη, ο δεσμός ανάμεσα στην θεολογία και τον ιστορικό υλισμό είναι η «ανάμνηση» (η οποία διακρίνεται από την «ενθύμηση» που είναι συνδεδεμένη με το απλό βίωμα). Η ανάμνηση αναφέρεται σε δύο τομείς της χαμένης εμπειρίας: τη μάχη των ηττημένων γενεών (αυτά είναι θύματα της προόδου), και τον «χαμένο παράδεισο» - αυτόν από όπου μας απομακρύνει η καταιγίδα της προόδου (πρόκειται για την εμπειρία των προϊστορικών αταξικών κοινωνιών).

Στο Passagenwerk ο Benjamin θα συνδέσει την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο με το τέλος της εκμετάλλευσης της φύσης από τον άνθρωπο. Το παιχνίδι ως πρότυπο μιας εργασίας μη εκμεταλλεόμενης και εκμεταλλευτικής (η «παθιασμένη εργασία» του Fourier), του φαίνεται ικανή να δημιουργήσει ένα νέο κόσμο. Ωστόσο, ο Benjamin διαβεβαιώνει ότι η μεταμόρφωση αυτή της εργασίας «προϋποθέτει έντονα ανεπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις».

Τοποθετώντας την «χρυσή εποχή του» μέσα στο προϊστορικό παρελθόν, ο Benjamin ξεχωρίζει από το βασικό ρεύμα του γερμανικού ρομαντισμού, νοσταλγική πατρίδα του οποίου υπήρξε ο Μεσαίωνας. Εν πάση περιπτώσει, για τον Benjamin δεν τίθεται θέμα επιστροφής στον πρωτόγονο κομμουνισμό ' το ζήτημα είναι να κερδίσουμε με μια συλλογική ανάμνηση την χαμένη εμπειρία του παλαιού αντι-αυταρχικού αντι-πατριωτικού εξισωτισμού και να λάβουμε από αυτόν μια πνευματική δύναμη στη μάχη για την μελλοντική αταξική κοινωνία. Η απολεσθείσα εμπειρία της οποίας την ανάμνηση βρίσκει ο Benjamin στον Μπωντλαίρ είναι η εμπειρία μιας αταξικής κοινωνίας που ζει αρμονικά με τη φύση – εμπειρία η οποία χάθηκε στο σύγχρονο βιομηχανικό/ καπιταλιστικό πολιτισμό, και η κληρονομιά της οποίας πρέπει να διασωθεί από την σοσιαλιστική ουτοπία.

Είναι η προλεταριακή επανάσταση αυτή η οποία μπορεί να επιτελέσει την μεσσιανική διακοπή της ροής του κόσμου. Τρεφόμενη από την ανάμνηση, αυτή μονό μπορεί να καταργήσει την Κόλαση του εμπορεύματος, να απελευθερώσει την ανθρωπότητα από την μυθική αγωνία και κάθε άτομο από την κατάσταση του αυτομάτου. Η αταξική κοινωνία είναι η εκκοσμικευμένη μορφή της μεσσιανικής εποχής, του χαμένου / ξανακερδισμένου Παραδείσου. Η επανάσταση δεν αποτελεί συνέχιση της «προόδου» αλλά διακοπή της ' είναι ταυτόχρονα ουτοπία του μέλλοντος και λύτρωση μεσσιανική. Πρόκειται για μια λυτρωτική διακοπή της συνέχειας της ιστορίας, ενεργοποίηση των φρένων εκτάκτου ανάγκης ενάντια στον μύθο της προόδου ως αυτόματης, ακάθεκτης και απεριόριστης «βελτίωσης», και ενάντια σε μια αντίληψη της τεχνικής προόδου ως ρεύματος που αρκεί να το ακολουθήσουμε για να πάμε μπροστά.

Η επανάσταση των καταπιεσμένων είναι συνδεδεμένη με τη μορφή του Μεσσία: αυτός δεν έρχεται μόνο ως «λυτρωτής», αλλά επίσης και ως «νικητής του Αντίχριστου», το σύγχρονο πρόσωπο του οποίου αποτελεί το Γ' Ράιχ. Έργο του Μεσσία είναι να «αποκαταστήσει αυτό που έχει καταστραφεί».⁴ Ο «ιστορικός μεσσιανισμός» βρίσκεται στον αντίποδα ενός «προοδευτικού ιστορισμού»: ο Μεσσίας δεν έρχεται στο τέλος μιας εξέλιξης, αλλά «διαρρηγγύνει την ιστορία». Ο M. Lowy επισημαίνει μία «αντιστοιχία» «μεταξύ κάθε όρου της κοσμικής επαναστατικής ουτοπίας και της ιερής μεσσιανικής σφαίρας, μεταξύ ιστορίας της λύτρωσης και ιστορίας της πάλης των τάξεων»⁵: στον χαμένο Παράδεισο αντιστοιχεί η προϊστορική κομμουνιστική κοινωνία, εξισωτική (αταξική), δημοκρατική, μη αυταρχική, που ζει σε αρμονία με τη φύση. Στην εκδίωξη από τον Κήπο της Εδέμ, ή την καταιγίδα που μας απομακρύνει από τον Παράδεισο προς την Κόλαση, αντιστοιχεί η «πρόοδος», ο βιομηχανικός πολιτισμός, η κερδοσκοπική κοινωνία. Στην έλευση του Μεσσία αντιστοιχεί η προλεταριακή/ επαναστατική διακοπή της ιστορίας. Στην Μεσσιανική Εποχή αντιστοιχεί η νέα κοινωνία χωρίς τάξεις και Κράτος και η οικουμενική της γλώσσα.

Ο ίδιος ο Benjamin είχε εξηγήσει σε επιστολή του προς τον Scholem το 1926, ότι ενδιαφερόταν για μια μορφή ταυτότητας μεταξύ θρησκείας και πολιτικής. Πολλοί συλλαμβάνουν τη σχέση μεσσιανισμού – επανάστασης, είτε ως τάση «εκκοσμίκευσης» είτε ως «θεολογικοποίηση του μαρξισμού». Ωστόσο η αντιστροφή του μεσσιανισμού στο πολιτικό δεν μπορεί να κατανοηθεί με την κατηγορία της εκκοσμίκευσης, μια και η θρησκευτική διάσταση δεν εκλείπει. Αυτό που μπορούμε να πούμε σύμφωνα με τον Lowy είναι ότι αυτή η διάσταση έχει «κοσμικές προϋποθέσεις και συνέπειες». Για τον Benjamin φαίνεται πως δεν μπορεί να υπάρξει αταξική κοινωνία χωρίς επαναστατική διακοπή της ιστορικής συνέχειας («προόδου»), και δεν μπορεί να υπάρξει επαναστατική δράση του προλεταριάτου εάν ο σκοπός (η αταξική κοινωνία) δεν γίνει κατανοητός ως σημείο ρήξης. Σκοπός του Benjamin, γράφει ο Lowy δεν είναι «η επανάσταση για την επανάσταση», αλλά χωρίς επανάσταση δεν μπορεί να υπάρξει λύτρωση, «και χωρίς μια μεσσιανική/ λυτρωτική άποψη της ιστορίας δεν μπορεί να υπάρξει αυθεντικά ριζοσπαστική επαναστατική πράξη».⁶

ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

⁴ Βλπ. στις *Θέσεις για την ιστορία* (1940).

⁵ *Λύτρωση και Ουτοπία*, σελ. 192.

⁶ *Λύτρωση και Ουτοπία*, σελ. 194.